

אברבנאל לפרשת חיי שרה

מהדורה מעוצבת של פירוש אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ

פיסוק וכתרות: יהודה איזנברג

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579

<http://www.hebrewbooks.org/44335>

כתרות – [בסוגריים מרובעים] - נוספו על ידי העורכים

אתר דעת תשע"ה

פרק כג.....	2
ויהיו חיי שרה ... ואברהם זקן בא בימים [כג,א-כ].....	2
[השאלות].....	2
[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות].....	3
ויהיו חיי שרה... ואברהם זקן בא בימים [כג,א-ד].....	3
[מדוע יש לקבור את המתים].....	8
פרק כד.....	10
ואברהם זקן... ויוסף אברהם ויקח אשה [כד,א-ז].....	10
[השאלות].....	10
[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות].....	15
ואברהם זקן... ויאמר הקרה נא לפני היום [כד,א-יד].....	15
ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם... ותרץ הנערה ותגד [כד,יב-כז].....	20
ותרץ הנערה ותגד... ויען לבן ובתואל [כד,כח-מט].....	24
ויען לבן ובתואל... ויוסף אברהם ויקח אשה [כד,נ-ז].....	27
וראו לבאר למה היה יוצא להתפלל לפנות ערב.....	29
פרק כה.....	31
ויוסף אברהם ויקח אשה... עד סוף הסדר [כה,יח].....	31
[דרוש ראשון: מדוע נשא אברהם אשה לעת זקנתו].....	31
[דרוש שני: פירוש הביטויים גויעה, מיתה ואסיפה].....	33

פרק כג

ויהיו חיי שרה ... ואברהם זקן בא בימים [כג,א-כ]

[השאלות]

ויש בסיפור הזה שאלות:

השאלה הא'

היא מה ששאל **רש"י**, למה נכתב שנה בכל כלל וכלל, כי הנה מצאנו ביעקב שנאמר 'ויהיו ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה'. ובמשה 'בן מאה ועשרים שנה אנכי היום'. ולמה בשרה, אם כן, לא נאמר כן, אלא שנה בכל כלל וכלל. והוסיף לומר **שני חיי שרה**. ובאברהם נאמר 'שני חיי אברהם אשר חי'. ומה שהשיב עליו **רש"י** דרך דרש הוא.

השאלה הב'

באומרו **ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון ויבוא אברהם** כי הנה אברהם היה בבאר שבע. כמו שנאמר בפרשה שלמעלה 'וישב אברהם בבאר שבע'. ואיך אם כן הייתה שרה בחברון, והיה אברהם בארץ פלשתים, ושרה בארץ כנען. ולמה בחייהם ובמותם נפרדו, עד שהוצרך אברהם לבוא מבאר שבע, כמו שכתב **רש"י** לספוד לשרה.

השאלה הג'

איך ספר הכתוב שבא **אברהם לספוד לשרה ולבכותה** ולא זכר מן יצחק דבר, אם בא עם אביו שמה או אנה נשאר לבדו. וראוי היה שיבוא לספוד לאמו ולבכותה, כמו שבא אביו.

השאלה הד'

בדברי אברהם אל בני חת **תנו לי אחוזת קבר**, ואם היה דעתו על מערת המכפלה אשר בשדה עפרון, מה לו עם בני חת, והיה ראוי שידבר עם עפרון לבדו ויתפטר עמו, והכסף יענה את הכל. וקהל בני חת מה להם ולצרה הזאת.

השאלה הה'

באומרו **ועפרון יושב בתוך בני חת, ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת** כי אם היה עפרון בתוך בני חת, בידוע שדבר באוזניהם, ולמה אם כן אמר הכתוב **באזני בני חת לכל באי שער עירו**, שהוא כפל ומותר.

השאלה הו'

למה אברהם בשאלה הראשונה ששאל אל בני חת, לא פירש שהיה שואל הקבר בכסף מלא, ולא פירש זה כי אם לעניין עפרון. ואולי שאם היה מפרש ראשונה, היה יותר קל להעשות.

השאלה הז'

מה ראה אברהם לשאול קבורה מיוחדת לאשתו, והנה אחרי שאדם מת מה איכפת לו שיקבר פה או פה או לא יקבר. והנה בכל מקום ישוב העפר אל הארץ כשהיה, ומשה רבנו עליו השלום לא בקש קבורה מיוחדת.

וכתב אחד מחכמי האומות שאין לבקש לגוף המת קבורה, לפי שלא ימלט מהיותו מרגיש או בלתי מרגיש. ואם היה מרגיש, אין צער גדול מזה ומוטב אם כן שלא יקבר. ואם אינו מרגיש, מה לו שיקבר פה או פה או יאכלוהו החיות.

השאלה הח'

מה ראה אברהם לשאול המערה אשר בשדה עפרון יותר ממקום אחר מכל הארץ ההיא לקבורת אשתו. והנה כל הארץ היא ארץ כנען, ובכל מקום מוקטר מוגש לשמה.

השאלה הט'

מה ראה עפרון, אם אברהם היה שואל ממנו מערת המכפלה אשר בקצה שדהו בלבד, לתת לו השדה והמערה אשר בו, ומה הועיל בתת לו יותר ממה ששאל ממנו.

השאלה הי'

בהכפל שבא בפסוקי הקיום כי הנה אמר **ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וגו'**, וחזר לומר שנית בסוף הפרשה **ויקם השדה והמערה אשר בו וגו'**.

[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם.

ויהיו חיי שרה... ואברהם זקן בא בימים [כג,א-ד]

רש"י נתן טעם למה נכתב שנה בכל כלל וכלל ע"ד הדרש, שהייתה בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי. וכן כתב בשני חיי אברהם. והקשה עליו הרמב"ן שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם ולא היו שוים בחסידות.

ועל דעתי מה שהיו דורשים **חז"ל** בשרה, לא דרשו אלא מפני שחזר **שני חיי שרה** שכללם והשוה אותם.

והר"ן כתב עליו שיסבור **רש"י** שגם באברהם לשון מיותר, שלא נאמר כמוהו בישמעאל כמו שאמר ואלה שני חיי אברהם, והוסיף לומר **'אשר חי'**.

ולי נראה שעם היות שפעמים רבות באה מלת שנה בכל כלל וכלל, תמיד היה החלוק ההוא לסיבה מה. ומה שנאמר בשרה כן הוא, להודיע שהיו לשרה מאה שנה בבחורות, כי הנה לתשעים שנה ילדה והיניקה את יצחק וגידלתו, והרי היא עד מאה שנה כאלו הייתה בחורה במעשיה. ועשרים שנה שהיו לה אחר כך היו שנות הזקנה עם השארות הכוח, ושבע שנים האחרונים היו ימי הישישות. ואלו הם גבולי חיי האדם אשר זכר **אבן סינא**. ולפי שכולם מהבחורות והזקנה והישישות היו שנים בטובה, לכן כלל אותם באומרו **שני חיי שרה**, כי ימי הטובה הם אשר יקראו בייחוד חיים, לא ימי הרעה והצער.

ויש מפרשים שאמר זה בשרה, להגיד שלא נתקצרו ימיה אלא כולם היו **שני חיי שרה** כפי טבעה. אמנם באברהם נאמר 'אלה שני חיי אברהם אשר חי', וארז"ל שק"פ שנה היה לו לחיות, ולא חיה כי אם קע"ה, לפי שנתקצרו ימיו ה' שנים כדי שלא יראה לעשו יוצא לתרבות רעה. וזהו שאמרו **חז"ל** שהקב"ה יושב וסופר שנות הצדיקים. **והותרה עם מה שאמרתי בזה השאלה הא'.**

והנה אמר **ותמת שרה בקרית ארבע**, להגיד שעם היות אברהם בבאר שבע, באתה שרה לחברון לבקש מנוח אשר ייטב לה שמה, כדי שיבוא אברהם אחריה עם רכוש. כי היא הלכה ראשונה לשתבקש בית ונחלה לצאן אברהם, וקפצה עליה שם המיתה. והייתה ביאתה מבאר שבע, לפי שרצה אברהם לשבת בארץ כנען הקדושה, ולא בארץ פלשתים, ולכן שלח שם אשתו ראשונה.

וגם אחשוב שכאשר ראה אברהם שהוא ושרה היו זקנים באים בימים, חשש שמא ימותו מהרה, ולא היה להם אחוזת קבר בארץ כנען. ולא רצה להיקבר חוץ ממנה. ולפי שהיה מקובל אצלו שהיו אדם וחיה נקברים במערה, שלח את שרה שמה לקנות את המערה, כדי שלא יתגאה עפרון בראותו אברהם שואל אותה למכירה.

והיא בבואה לחברון מתה, והוצרך הוא לבוא מבאר שבע **לספוד לשרה ולבכותה**.

וקרית ארבע היא שם מקום, כמו שכתב **רש"י**.

ובעלי הצורה שאמרו שמתה הצדקת מיתה טבעית מהפרדת בנין היסודות בה וכליון לחותה השורשיי, ושזה נרמז באומרו **ותמת שרה בקרית ארבע**, רוצה לומר שמתה בהפרדת הארבע חלקי היסודות, שהרכבתה היא קרית ארבע ועיר קטנה כמו שקראה החכם.

ולפי שהיה יצחק עם אמו בעת מותה, כי לא נפרדה ממנו, לכן נאמר **ויבוא אברהם**. כי הוא לבדו בא מבאר שבע.

וכתב **הרמב"ן** דעות אחרים ולא ישרו בעיני.

והותרו בזה השאלה הב' והג'.

ואמרו **ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר**. אחשוב שכאשר מתה הצדקת ובא אברהם לבכותה נתקבצו אנשי העיר ללוותו בעת הקבורה ולמנעו מההספד והבכי המופלג, כדי לכבדו. ואז קם אברהם מעל פני מתו שהוא מוטל על פני הצדקת, עיניו על עיניה ופיו על פיה, ובוכה וצועק על פרידתה, כי הייתה מיתת האשה הראשונה על האדם ככריתת עצם מעצמיו ובשר מבשרו. וכמו שאמרו **חז"ל** (סנהדרין כ"ב) **כל שמתה אשתו ראשונה בימיו, כאלו חרב בית המקדש בימיו**. ר' אלכסנדר אומר עולם חשך בעדו. רבי יוסי אומר פסיעותיו מתקצרות. רבי אבהו אומר עצתו נופלת.

וזכר הכתוב מאברהם שעצר ברוחו **וידבר אל בני חת גר ותושב אנכי עמכם**. רוצה לומר, עם היותי גר מארץ אחרת, תושב אני עמכם. כי דעתי לישוב פה. ולכן אם תעשו עמי נחת רוח אעשה אני עמכם חסד פעמים אחרות, כי שכנים אנחנו.

ונתחכם בשאלתו בשאלו דבר מועט, הראה עצמו שהיה שואל אותו מפני דוחק השעה, והוא אמרו **ותנו לי אחוזת קבר עמכם**, כי היה מנהגם להיות להם קברות איש לבית אבותיו. וביקש מהם שיתנו לו מקום קבר לאחוזת עולם כאחד מהם. ואמר שלא היה שואל זה אלא כדי לקבור את מתו מלפניו.

והם השיבוהו, אל תאמר שאתה גר ותושב, **כי נשיא אלהים אתה בתוכנו**, יען נשאך האלהים והוא עמך בכל אשר אתה עושה. לכן **במבחר קברינו קבור את מתיך**. בחר לך מערת קברות היותר נבחרת שלנו, ושם קבור מתך עם מתינו, כי איש ממנו לא יכלה ולא ימנע את קברו משתקבור את מתך שמה.

ואין ספק שאברהם היה חפץ במערת המכפלה מפני הקבלה שהייתה בידו, שנקברו אדם וחווה. וראה שכמו שאותם האבות הראשונים נקברו שמה, כן היה ראוי שהוא ויצחק ויעקב ונשיהם, אבות האומה שנברא בכללה המין כולו, שיהיו נקברים שמה יחד.

שעפרון לא היה יודע דבר מזה, הוצרך לבקש את מערת המכפלה בדרך תחבולה, בשאלו ראשונה מאת בני חת אחוזת קבר, וכאשר השיבוהו בהיות עפרון בתוכם כמו שהעיד הכתוב שאמרו לו **איש ממנו את קברו לא יכלה ממך**, אחרי שקם אברהם וישתחו לעם הארץ על דבריהם הטובים, לפי שהיו פוצרים בו שיקבור את שרה, כדי שלא ירבה בבכי ובהספד, אמר עליו **אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני**, רוצה לומר כמו שאתם אומרים שאעשה, **פגעו לי בעפרון בן צוחר**, רוצה לומר חלו פניו שיתן לי את מערת המכפלה אשר בקצה שדהו, כי להיות עפרון עשיר ונכבד התבאר אצלי שלא ירצה למכור נחלתו לשום אדם, ולכן צריך שתחלו פניו על זה. ואיני שואל אותה במתנה, כי אם **בכסף מלא אחפוץ שיתננה לי**, וכל זה כדי שיהיה לי בתוכם לאחוזת קבר, כלומר ולא אצטרך להוליך את המת לבאר שבע, שיש לי שם קרקעות.

והודיעם בזה, שלא יחפוץ לקבור מתו בקבר אדם אחר, כי לא תהיה תפארתו בזה, גם שלא היה טוב בעיניו לקבור אשתו הצדקת סמוך לאנשי ארץ כנען המתועבים במעשיהם.

ואין ספק שאם היה יודע עפרון סוד המערה והנקברים בה, לא היה מוציא אותה מרשותו בשום צד. ואם היה אברהם שואל אותה ממנו פנים בפנים בראשונה, היה עפרון אומר בלבו, מדוע שואל זה את המערה הזאת בפרט, היה אומר הלא דבר הוא, ולא היה נותן אותה. ולכן התחכם הצדיק לשאול ראשונה מאת בני חת, ולדבר לעפרון אחרי התגלגלות הדברים, ובפני כל עם הארץ, כדי שיתבייש, ולא יחזור מהדבר הכללי אשר אמר לו **איש ממנו את קברו לא יכלה ממך**.

וכן היה, שעפרון יושב בתוך בני חת אמר, **לא אדוני שמעני**, רוצה לומר איני רוצה שיפגעו בי אנשי העיר, כי אחפוץ לעשותו בעבורך לא בעבורם. וזה **לא אדוני**, רוצה לומר לא יפגעו בי אדני, אבל **שמעני: השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה**. כלומר, הנה המערה מבלתי השדה אין ראוי לתיתה לבית הקברות, כי יהיה נזק לשדה, ויהיה השדה כהפקר בהיות המערה שלך. אבל השדה והמערה אני רוצה לתת לך. ואמר **נתתיה לך**, לשון עבר, לומר שמעת שראהו שואל מבני חת אחוזת קבר, גמר בלבו לתיתה לו. ולכן שואל ממנו שיקבר מתו מיד, כי הכל שלו. ואמר זה **באזני בני חת לכל באי שער עירו**, לרמוז שיהיו כולם עדים בדבר, כי לא יחזור ממאמרו ולא יחל את דברו.

והותרו בזה השאלות הד' והה' והו'.

כי הנה השאלה הראשונה את בני חת לא אמר בכסף מלא, לפי שלא היה דעתו לקחת מהם דבר, כי אם מעפרון ואליו אמרו. ואם התחיל את בני חת, היה כדי להביא את עפרון לדבר. ושאל מערת המכפלה, מפני שהיה מקובל אצלו שהיו אדם וחיה קבורים שמה. והנה נקראת כן, מפני שהיה בית ועליה על גביו, כדברי **רש"י**; או שהיו שתי מערות זו על זו, כדברי **הראב"ע**.
ואמר הכתוב הזה שענה עפרון החתי את אברהם באזני בני חת, להגיד שלא חשש להם ולא להמונם, כי אם לנשוא פני אברהם.

והנה אמרו **וישתחו אברהם לפני עם הארץ**, אין פירושו שהשתחוה אליהם, כי אם שהשתחוה לעפרון לפניהם, כי הוא אשר עשה עמו החסד לא לבני חת. וכאשר ראה אברהם שעפרון נדר לתת לו השדה והמערה, השיבו **באזני עם הארץ**, כלומר בפני כל העם, כדי שיתבייש ולא יחזור אחור: **אך אם אתה לו שמעני, וגו'**, רוצה לומר, אם אתה עושה עמי החסד הזה, ולא בני חת, לו שמעני. כי אם אתה אמרת שכבר נתת לי השדה והמערה, גם אני **נתתי כסף השדה**, רוצה לומר גמרתני בלבי לתת את כסף השדה. ולכן קחהו ממני, ואז **אקברה את מתי שמה**. כי לא ארצה לקבורה אלא עד שיהיה השדה שלי בפירעון שלם.

ולפי שראה עפרון שאברהם היה רוצה לתת את הכסף קודם הקבורה, ועדין לא נתברר כמה יהיה, ענהו **ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני וביניך מה היא, ואת מתך קבור**. כלומר, למה תמהר לתת לי את הכסף, כי אין הסכום כ"כ גדול שבכל זמן לא תוכל לתיתו ואני לא אקבלהו, שהוא ארבע מאות שקל כסף. אולי שקנה אותה בכך, או כפי מנהג הארץ כך היה שוויו, או שהרבה את ערכו בראותו את דוחקו.
והיה תכלית דבריו **ואת מתך קבור**, רוצה לומר אל תתעכב בעבור הכסף, כי אחר כך תתנהו.

אבל אברהם לא עשה כן, ששמע אל עפרון והבין כוונתו בעניין סכום הכסף, ונתנו לו מיד כמו שדבר באזני בני חת, שמפני זה לא חזר מדברו בהיותו באותו פומבי. ולפי שעפרון לא יתבייש ללקחו באותו פרסום, וגם שלא יתעכבו לבדוק את הכסף ולשקול אותו, נתן אברהם את הכסף לחנווני העיר, ולא הוצרך לתיתו לעפרון. והוא אמרו **עובר לסוחר**, כי הסוחר הוא החנווני. ואז נתקיים שדה עפרון אשר במכפלה במצרניו, **השדה והמערה וכל העץ אשר בשדה** לאברהם בדרך קניה, **לעיני בני חת** שהם היו כולם עדים בה.

ואחר זה, שכבר הייתה המערה של אברהם, **קבר אברהם את שרה אשתו** באותה המערה הנזכרת.

וזכר שתי תכליות בקבורתה שמה:
האחת באומרו **היא חברון בארץ כנען** ששם נקברו אדם וחווה.
והשניה שהייתה בארץ כנען הקדושה.

ואמנם אמרו אח"כ שנית ויקם השדה וגו', יש לפרש בעניינו שראשונה נתקיים השדה והמערה מעפרון, מפאת הקניה והכסף שנתן בעדו. ואח"כ נתקיים שנית, מפאת החזקה שלקח אברהם בקבורת שרה. ולכן נזכר הכתוב סמוך לו **אחרי כן קבר אברהם את שרה**, כי זה היה הקיום השני מפאת החזקה.

וגם נוכל לומר שהיה המנהג בארץ ההיא, שלא יוכל אדם לעשות מכרמו ומשדהו בית הקברות אם לא ברשות אנשי העיר, מפני החזקה. ולכן נזכר כאן **ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת**, ולא אמר מאת בני עפרון, כי הייתה הכוונה שנתקיים ברשות אנשי העיר לאחוזת קבר.

והותרה בזה השאלה הט' והי', למה עפרון נתן המערה עם השדה.
וכן השאלה הי' מהכפל פסוקי ויקם השדה.

[מדוע יש לקבור את המתים]

ואמנם בהיתר השאלה היה ראוי לדבר בצורך הקבורה בכלל ובצרכה בקבר מיוחד בפרט. ואומר, שהייתה הקבורה הכרחית וצריכה לאדם אם **מפאת נפשו**, ואם **מפאת גופו**, ואם **מפאת המורכב מגוף ונפש**.

אם מפאת גופו, לפי שגוף האדם יתעפש מהרה, כי כמו שהוא יותר שוה המזג מכל שאר המורכבים, ככה ביציאתו ההיא מהשווי יתרחק יותר מהשווי מכל שאר החיים, והוא כעניין המאזנים, שהיותר שווים באיזון, כשישימו דבר מועט בכף האחת יטו ויצאו מהשווי יותר מהמאזנים הבלתי שווים. ולכן היה שגוף האדם בעת מותו יתעפש יותר מהרה, ויבאש ריחו יותר משאר בעלי חיים במותם.

ובעבור שלמהירות עיפושו והפסדו יפסיד האוויר ויזיק לבני אדם, צייתה התורה בתלוי' לא תלין נבלתו על העץ'. ואמר 'ולא תטמא את אדמתך'. הנה אם כן מצד הגוף ומהירות עיפושו במות האדם, הוצרכה הקבורה כדי שלא יזיק לבני אדם.

ואמנם מצד הנפש, לפי שהמיתה אינה רק השבת חלקי המורכב למקורות אשר חוצבו מהם, כמו שאמרו 'וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה' שרמז בזה שא"א שתשוב הנפש למקום מנוחתה, כי אם בהשבת הגוף אל חומר לגמרי. ולכן (שבת קכ"ב) ארז"ל:

כל י"ב חדש גופו של אדם קיים ונשמתו של אדם עולה ויורדת, לאחר י"ב חדשים הגוף בטל והנשמה עולה ואינה יורדת.

ומפני זה הייתה הקבורה צריכה, כדי להתיר את הגוף ולהשיבו אל עפרו, באופן שהרוח 'תשוב אל האלהים אשר נתנה'.

ואמנם מצד המורכב, הוא בבחינת כבודו. ועניינו שבהיות האדם במחוגה אלהית מתואר, והוא מעון לשכינה, כמו שזכר החבר למלך הכוזר, בעבור החכמה והדיבוק האלהי ושאר המעלות אשר לו בחיים. הנה אחרי מותו יקבל קלון מתמיד וחרפה רצופה, בהיותו מושלך ארצה כפגר מובס סחוב והשלך, טוב ממנו הכלב החי, וכדי בזיון וקצף לצלם אלהי אשר נברא בו. ואיך חכמתו ואיך כבודו ואיך ממשלתו ושולטנותו.

עד שמפני זה לא רצה ית' שיראה איש מבני ישראל את אהרן במותו, אלא משה אחיו ואלעזר בנו. ונתקדש זה יותר מזה, שלא ראה אותו אדם במותו, ולא ידע איש את קבורתו.

לזאת הסיבה בעצמה, כדי שלא יתבזה בעיני רואיו במותו, הנה מפני זה הוצרכה הקבורה למת בבחינת כבודו, כדי שלא יראה אותו אדם בסרחונו ובאשו ועפושו. הרי לך בזה סיבות כוללות לצורך הקבורה בכלל, לכל אדם כי ימות באוהל.

ואמנם לקבורה פרטית, שיהיה לכל אדם, אין ספק שיש בו מהכבוד והמעלה שיוכר ויודע קבר הנכבד והמעולה, ויאמרו מה הציון הלז.

וכבר נכתב ששאל עם היותו מלך ישראל, נקבר עם אבותיו, לפי שירד ממלכותו וחזר להיות ככל אבותיו. אבל דוד שנמשך מלכותו, לא נקבר עם אבותיו. וזהו שנאמר וישכב דוד עם אבותיו ויקבר בעיר דוד, כי לא נקבר עם אבותיו, לפי שנפרד למלכות. ולכן נקבר בציון עיר דוד, כי שם ישבו בקבריהם כסאות לבית דוד. וזה מורה על מעלת הקבורה המיוחדת.

ומלבד זה הנה הסיבה האמיתית בה היא, שכמו שהנשמות בעולם הרוחני, לכל אחת עושים לה מדור בפני עצמה כפי שלמותה, כן ראוי שהגוף לכל אחד לעשות לו מדור בפני עצמו. ואין ראוי שיהיה גוף הצדיק סמוך לגוף הרשע, כמו שלא יתחברו נפשותיהם במעלה אחת מהשכר או מהעונש בעולם הנשמות. גם כי יש בארץ מקומות יותר נאותים לקבורה ממקומות אחרים, אם לטבע הארץ, שיותרך בה הגוף יותר מהרה מארץ אחרת, שהוא הצריך לשלמות הנפש ולכפרתה יותר מהרה, וכמו שאמרו וכפר אדמתו עמו, ואם לקדושת אנשים שנקברו בה, ונשארה הארץ ההיא כתיק של ספר תורה בקדושה ובטהרה.

הלא תראה מה שסופר שקברו איש במהירות מפני גדודי ארם בקבר אלישע, וילך ויגע בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו, כי לא רצה ה' יתברך שיגע עצמות איש האלהים באדם הדיוט.

ולכן השתדל אברהם לתת קבורה לשרה אשתו, ולא רצה לקבורה בקבר אחד מאנשי העיר, פן יתערבו עצמות הקדושה עם עצמות הכנעניים המתועבים במעשיהם. כמו שאמרו 'כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו'. אבל ביקש קבורה מיוחדת לצדקת בארץ ישראל הקדושה ובמערה ההיא שייחדה האל ית' לקבורת אבות העולם ואמהותיהם. וכן עשה יעקב, בצוותו את יוסף אל נא תקברני במצרים.

וכדי שנלמוד מעלת ארץ ישראל, ובפרט מערת המכפלה, וכמה ראוי לאדם שישתדל בקבורת המת ולייחד ליקבר במקום קדוש נכתב הסיפור הזה בתורה.
וזו היא תשובת ה' והח'.

פרק כד

ואברהם זקן... ויוסף אברהם ויקח אשה [כד, א-ז]

[השאלות]

וראיתי גם כן בפרשה הזאת שאלות:

השאלה הא'

באמרו **ואברהם זקן בא בימים**, כי הנה היה זה בהיותו בן מאה וארבעים, כי הוא הוליד את יצחק בן מאה שנה, ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה. ואיך יאמר עליו

הכתוב בהיותו בן ק"מ שנה, ואברהם זקן בא בימים, באותו לשון עצמו שנאמר עליו בהיותו בן צ"ט שנה, קודם שתהר שרה, שנאמר 'ואברהם ושרה זקנים באים בימים'. והיה ראוי שיאמר כאן שהיה **זקן ושבע ימים**, או **בא בימים מאוד**, להבדילו מהגבול שהיה בזקנה וביאתו בימים בן צ"ט, למה שהיה בן ק"מ. ויקשה גם כן מה שאמר **וה' ברך את אברהם בכל**, שהיה לו לומר **בעושר וכבוד וזרע**. לא בכל בלבד, עד שמזה באו לדרוש חכמינו זיכרונם לברכה, ומהם אמרו שלא הייתה לו בת, ויש אומרים: שבת הייתה לו ובכל שמה.

השאלה הב'

איך נתיחסה ההקדמה הזאת לזווגי יצחק, האם מפני שהיה אברהם זקן בא בימים עשיר ונכבד ומבורך לקח אשה לבנו בהיותו בן מ' שנה, הנה באמת גם בהיותו בן ע', עני וחסר לחם, היה בנו נושא אשה בהיותו בן מ' שנה. והיה אם כן ראוי שיאמר ואברהם זקן בא בימים, ויצחק בן מ' שנה, כי היא הסיבה לזווג הזה לא זולתה.

השאלה הג'

מה ראה אברהם שלא ציוה את יצחק בנו לא תיקח אשה מבנות כנען, כמו שציוה יצחק ליעקב, וציוה אותו לאליעזר עבדו, שהשביעו: **לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני**. האם היה יצחק קטן בשנים או חסר דעת, והרי בן מ' שנה היה, חכם וירא שמים היה, ולמה הזהיר לעבד **השמר לך פן תשיב את בני שמה, רק את בני לא תשב שמה**, ולא הזהיר על זה ליצחק עצמו. כל שכן שאף שירצה העבד להשיב את יצחק שמה לא יאבה ולא ישמע אליו אברהם, וימחה בזה, כי הוא היה עיקר הבית לא אליעזר. ואיך תלה הדבר כולו בו, ולא בעצמו ולא בבנו.

השאלה הד'

באומרו **שים נא ירך תחת ירכי ואשביעך וגומר**. ונאמר בפועל וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדוניו וישבע לו. ומה עניין הירך עם השבועה? **ורש"י** כתב שהשבועה היא בנקיטת חפץ, כאלו תאמר ספר תורה או תפילין. והמילה הייתה אצלו מצווה ראשונה וחביבה והשביעו. והוא דעת רחוק מאוד כי לא ישבע אדם על אחת מכל מצות ה', כאלו תאמר על המעקה או על הסוכה או על הלולב, כל שכן על המילה שהוא גנאי. כל שכן להיות הנושא מגונה.

והראב"ע כתב שהיה זה מנהג בארץ הודו שישים העבד את ידו תחת ירך האדון כאלו הוא ברשותו.

וחוץ מכבודו אין הדבר כן, כי מנהגם הוא שהאדון ירכב על סוס והעבד אשר ייקח לו מחדש ישים ידו תחת רגלו, וירוחץ האדון בסוסו והעבד רץ לפניו, וזהו סימן עבדותו. אבל לא נהגו דבר בדרך.

השאלה ה'

למה ציוה אברהם שלא ייקח אשה מבנות הכנעני, האם מפני שהיו עובדי עבודת כוכבים, גם בעבר הנהר היו כן, ומה הועיל בתקנתו? והנה אם יצחק ציוה ליעקב כן, היה מפני הניסיון שראה שהיו מורת רוח לו ולרבקה, ולא ניסה בזה אברהם. ומדוע הרחיקם ולא הרחיק את בנות בתואל ונחור, שהיו רעים וחטאים מצד אמונותיהם כאנשי כנען, וכל שכן שאמר **אשר אנכי יושב בקרבו**.

ובבראשית רבה דרשוהו על ענר אשכול וממרא, והם היו אנשים טובים ובעלי בריתו, ולמה אסרם.

השאלה הו'

במאמר העבד **אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי**, והוא שהיה לו לומר אולי לא תאבה האשה לצאת מארצה, או לומר לבוא אל הארץ הזאת, לא לומר אולי לא תאבה ללכת אחרי.

השאלה הז'

בלשון **ההשיב אשיב את בנך. פן תשיב את בני שמה. רק את בני לא תשב שמה**. כי הנה לא יאמר לשון שיבה במי שלא הלך שם לעולם. ושראב"ע כתב שאמר לשון שיבה, שהיה משם שהוא העיקר. ואינו נכון, כי מהלך הבן לא יצטרף אל האב, כמו שלא יצטרף לעשרה דורות. אבל השיבה תאמר תמיד בבחינת אדם שהלך שם פעם אחרת.

השאלה הח'

באומרו **ה' אשר לקחני מבית אבי**. וזה כי למעלה אמר **ה' אלהי השמים ואלהי הארץ**, וכאן אמר **אלהי השמים** בלבד.

ורש"י כתב שבהיות אברהם בחרן, היה אלהי השמים ולא היה אלהי הארץ, לפי שלא היה עדין שמו מורגל בפי הבריות. אבל בשעת הצוואה הזאת, כבר היה אלהי השמים ואלהי הארץ, שהרגיל אברהם שמו בפי הבריות.

ואינו נכון, כי לעניין **ישלח מלאכו לפניך** אמר בלבד **אלהי השמים**. ובזמן שליחות המלאך כבר היה שמו מורגל, ולא נאמר כן לעניין לקחני מבית אבי.

והרמב"ן כתב שבבחינת אשר לקחו מחרן לא קראו אלהי הארץ, כי לא היה אלהי הארץ ההיא, אבל בערך ארץ ישראל אמר אלהי הארץ, ע"ד כי לא ידעו משפט אלהי הארץ וכתוב 'וידברו על אלהי השמים' ואז"ל ישראל הדר בחוצה לארץ כו'. וכבר ישיגהו הספק אשר כתבתי ל**רש"י**.

השאלה הט'

באומרו **ואשר נשבע לי לאמור לזרעך אתן וגומר**, והוא על מה זה הודיע אברהם לעבדו עתה מה שיעדו האל יתברך בירושת הארץ, ומה היחס אשר לו עם הזיווג הזה, האם חשב שיהיה יצחק בנו מעכשיו יורש את הארץ ולכן לא יצא ממנה, הרי כבר נאמר לו במעמד בין הבתרים 'ודור רביעי ישובו הנה', ומה לו כאן אצל ירושת הארץ.

השאלה הי'

באומרו **ונקית משבועתי זאת**. כי מה היא השבועה שיהיה נקי ממנה, האם היא **לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני**, וכן הבינו **רש"י**, שכתב וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא. הנה יקשה אם כן מאוד, איך התיר יצחק לזווג עם בנות כנען הארור, ויותר טוב היה שיתחתן עם בנות ישמעאל או לוט, וכמו שכתב **הרמב"ן**. ואם הייתה השבועה לקחת אשה לבנו ממולדתו, כמו שאמר **ולקחת אשה לבני משם**, מבואר הוא שאם לא תאבה האשה יהיה העבד נקי, כי מה יוכל לעשות ואין אחר השתדלות אשם.

השאלה הי"א

בתפילת אליעזר **אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום**. כי אם סמך זה העניין להשגחת השם, ולכן התפלל לפניו, איך הלך לפניו בקרי ויחסו להזדמן ולמקרה, והם דרכים מתחלפים: מה שהוא בדרך השגחה אינו מקרה ולא הזדמן וכבר יורה שהלך בזה לקראת נחשים, ואמרו רז"ל:

כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול אינו נחש.

השאלה הי"ב

באומרו **הנה אנכי ניצב על עין המים**. כי מה הבחינה הזאת, ורוב הנשים עושות כן שנותנות מים לכל עובר ושב, כי המים כמו שכתב הרב **המורה**, נתנם הטבע חנם כאשר באויר.

ועוד כי מה צורך לומר הנה אנכי ניצב על עין המים, והלא כתיב **ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים**, ולמה חזר אם כן לומר **הנה אנכי ניצב על עין המים**, והוא כפל מבואר.

השאלה הי"ג

באומרו **אותה הוכחת לעבדך ליצחק, ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני**. כי מה הבחינה הזאת לששפט מאות קטן כזאת שהייתה אשה נבחרת ליצחק, ושעשה חסד לאברהם? **ורש"י** כתב ראויה היא שהיא גומלת חסדים וראויה היא להכנס בביתו של אברהם. וכבר כתב עליו **הרמב"ן** שאינו נקשר יפה, גם שתמיד תישאר השאלה איך עשה יסוד מוסד לזה מ'יוקח נא מעט מים'.

השאלה הי"ד

בסיפור התורה בייחוס רבקה נאמר 'אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור', והיא גם היא אמרה שהייתה **בת בתואל בן מלכה אשר ילדה לנחור**, והיה ראוי שיאמר בת בתואל בן נחור, כי הוא הייחוס האמיתי, לא שיהיה מיחס אותה תמיד לאמה הראשונה.

השאלה הט"ו

למה נתן אליעזר לרבקה הנזם והצמידים קודם שידע בת מי היא, ואם היא פנויה או נשואה, ואם תאבה ללכת אחריו ואם לא, עד שמפני זה אז"ל שאליעזר שאל שלא כהוגן ונתן לו כהוגן. ואם היה שעשה זה כהוגן, למה בספרו העניין לאחיה ולאביה שינה העניין ואמר ראשונה **ואשאל אותה ואומר בת מי את**, ואח"כ אמר **ואשים הנזם על אפה**.

השאלה הט"ז

למה נכתב סיפור אליעזר כפול בספרו אותו לבתואל ולבן, מה תועלת בהכפול, והיה די שיאמר **ויספר העבד את כל אשר ציוהו אדוניו, וכל אשר קרהו עם רבקה**. לא יותר מזה וכבר התעוררו **חז"ל** על זה כמו שיתבאר. ולמה שינה אליעזר בסיפור השבועה שהשביעו אדוניו כי במקום שהשביעו 'אל ארצי' ואל מולדתי תלך' אמר הוא ללבן **אל בית אבי תלך**

ואל משפחתי. ואם שלא זכר אליהם **'רק את בני לא תשב שמה'**, וגם שינה שבעת שאמר בעת הבחינה **אותה הוכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני**, סיפר ממנו בלבד, **היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוני.** וכן שנויים אחרים שיבואו בפסוקים.

השאלה הי"ז

באמרם **מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב.** שבמה ראו כי מה' יצא הדבר? וגם שיהיה כן, למה לא יוכלו לדבר טוב להסכימם לרצון האלהי? ומה עניין **הנה רבקה לפניך כאשר דבר ה'**, ומתי דיבר זה? סוף דבר שתשובתם בלתי מדוקדקת.

השאלה הי"ח

אם הם אמרו **תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך** ואליעזר אמר **אל תאחרו אותי.** ועל זה אמרו **נקרא לנערה ונשאלה את פיה.** למה לא שאלו תרצי לשבת עמנו ימים או עשור או לא, כי הוא היה מקום המחלוקת, ולא **התלכי עם האיש הזה.** כאלו היו שואלים אותה אם היא רוצה להינשא עם יצחק אם לא. וכן הבינו **רש"י** שכתב אין משיאין את האשה אלא לדעתה. והלא כבר אמרו לו **הנה רבקה לפניך קח ולך, ותהי אשה לבן אדוניך.** וכבר נתן העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולאמה, איך היו עתה שואלים פיה מחדש אם היה דעתה להינשא לזה.

[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות:

ואברהם זקן... ויאמר הקרה נא לפני היום [כד, א-יד]

ולא מצינו בכתוב **בא בימים** רק מחובר עם **זקן**, ולא יתהפך. לפי שכבר מצינו זקן בלי בא בימים: 'ואדני זקן', 'ויהי כי זקן יצחק', 'והמלך דוד זקן'. ורבים כן.

והעניין הוא, שהזקנה יש לה התחלה וסוף ואמצע. וההתחלה תקרא בלבד זקנה, והנושא אותה זקן. והסוף נקרא ישיש או שבע ימים או זקן ושבע ימים. אמנם האמצעי שבין אלו הקצוות, והוא רחב מאוד, יאמר **זקן בא בימים**, רוצה לומר נכנס בימי הזקנה. ויש מי שנכנס באותו אמצעי שהוא רחב מאוד, ויש מי שנכנס הרבה.

ולכן בהיות אברהם בן ק' שנה, ושרה בת צ', נאמר עליהם 'ואברהם ושרה זקנים באים בימים'. ובהיותו בן ק"מ, נאמר גם כן **ואברהם זקן בא בימים**, כי תמיד היו באותו אמצעי מהזקנה. אבל בהיותו בן מאה שנה היה יותר קרוב להתחלה מהיותו בן ק"מ, כי היה קרוב לסופה, וזה וזה נקרא **בא בימים**.

כן בימי הנעורים: נאמר שם **נער** על העובר במעי אמו, 'כי נזיר אלהים יהיה הנער'; ונאמר גם כן על הילד בן ג' חדשים: 'ותפתח ותראהו את הילד'; ונאמר עוד בהיותו בן י"ד שנה כמו שנאמר בישמעאל 'וישמע אלהים את קול הנער'. 'קומי שאי את הנער'; ונאמר נער על בנימן בהיותו בן ל' שנה שנאמר '**והנער** יעל עם אחיו'; ועל יהושע בהיותו קרוב לששים שנה 'ויהושע בן נון **נער**'. והיה זה כולו, לפי שהכתוב לא שער בחיי האדם כי אם זמן הנערות והבחורות, שכולו נחשב כאחד, כל עוד שהטבע מחליף מהמזון לתמורה מעט מההתכה.

וכמו שהבחורות יש בו מדרגות מהטפות, והילדות והנערות בגידול, והבחורות בעמידה, כן בזקנה יש מדרגות כמו שאמרתי. הנה אם כן אין קושי במה שאמר כאן **ואברהם זקן בא בימים**, כמו שנאמר בהיותו בן ק' שנה, כי בכל השנים ההם היה בגבול האמצעי בין התחלת הזקנה וסופה, ויש ברחבה מדרגות, ובכולם יקרא זקן בא בימים.

ויהיה פירוש הכתוב הזה, שאברהם היה במה שעבר זקן, ואח"כ בא בימים, ובכל אותם השנים מהזקנה וביאת הימים ברכו, כי עם היות שבנערותו ובבחורותו בהיותו באור כשדים מצאוהו צרות רבות ורעות, הנה אחרי שנכנס בזקנה והוא בהיותו בן ע"ה שנים, שאז יצא מחרן והלאה, הייתה ברכת ה' בכל אשר לו, והיה העושר והכבוד והדיבוק האלהי לפניו. ועל זה נאמר **וה' ברך את אברהם בכל**, רוצה לומר בכל ימי הזקנה וביאת הימים אשר זכר.

והותרה השאלה האחת.

והנה הקדים הכתוב לזכור זה בעניין זווג יצחק, להודיע הסיבה אשר בעבורה השביע את עבדו עליו. כי ראה עצמו זקן מאוד, ולא ידע יום מותו, לכן ראה לעשות צוואה מחיים, ועשה אליעזר אפוטרופוס, לפי שהיה זקן ביתו ומושל ומנהיג בכל אשר לו, בדעתו שיצחק ילך אחר עצתו.

וגם כן להגיד שאברהם זקן בא בימים, והיותו טרוד מאוד בהנהגת נכסיו ורכושו שהיו הרבה כברכת השם, לא היה יכול ללכת בעצמו אל ארם נהרים לחיתון זה, מפני חולשתו ומפני טרדתו. ולכן נצטרך לשלוח שם את אליעזר, לעשותו ולהשביעו עליו, כמו שאבאר.

ולכן לא הייתה צוואה זו ליצחק, כי לא היה רצונו שהוא ילך שמה. והשביע את אליעזר שילך. גם כיון הכתוב לומר שאברהם בנישואי בנו, לא נתן עיניו בממון ובנכסי האשה הבאה אל ביתו, כי הוא היה זקן בא בימים, ולא היה חושש כלל להרווחת הממונות.

וה' ברך אותו בכל ימי זקנתו, ולא היה חסר דבר, ולכן ציוה לאליעזר שלא ייקח מבנות כנען, אף על פי שיתנו לו מתנות, אלא שילך לארצו ולמולדתו לקחת שם אשה מבלי כלום.

והותרו עם זה השאלה הב' והג'.

ואין ספק שידע יצחק העניין כולו, ושהיה מותרה ועומד בו, אבל נתייחדה השבועה והצוואה לעבד, בעבור שהוא ילך שמה, כדי שיעשה מעשיו באמת ובתמים לא ברמאות.

והנה אמר לו שים נא ירך תחת ירכי, ואשביעך בה'. לפי שאברהם נתייחד להנהגת ה' יתברך מעת שנכנס לברית מילה, ולפי שהוא היה עתיד להשביע את אליעזר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ, רוצה לומר בסיבה הראשונה שהוא למעלה מן השמים ונוטיהם, לא כדעת הטועים שהשמש והירח והכוכבים היו אלהות מוחלטים, מבלי אלוה ראשון עליהם, ושהיה גם כן אלהי הארץ, רוצה לומר משגיח בה, לא כדברי האומרים עזב ה' את הארץ.

לכן אמר לעבדו שים נא ירך תחת ירכי, רוצה לומר זכור תזכור הברית מילה אשר קבלנו אני ואתה. וכיון שהעניין כן הוא, ואנו מיוחדים להנהגתו ית', לכן **אשביעך בה'**, והוא שם המיוחד שהוא **אלהי השמים ואלהי הארץ**. כי כדי להעירו על הברית והאמונה אמר לו כן,

והותרה בזה השאלה הד'.

לא שיצוהו שייקח בידו אבר המשגל, כי חרפה היא לו. אלא שישים את ידו תחת הירך הקרוב אליו, כאומר זכור הברית.

והנה ציוהו לא תיקח אשה לבני מבנות הכנעני, לפי שכנען היה ארור מפי נח, והוא היה מבני חם הפושע. ולא רצה שיתערב בני זרע ברכ ה' עם הזרע המקולל ההוא. גם שהקב"ה יעד לתת את הארץ לזרעו שהיה מבני שם, ושיסחו רשעים בני כנען ממנה. ואם היה יצחק נושא אשה מבנות כנען, היו היורשים את הארץ כנעניים, ולכן אסרם עליו.

והר"ן בדרשותיו כתב בזה עניין אחר ונכון הוא, כי המצות והעבירות אשר בתורה הם על שני פנים:

מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש כמידות וכמעשים, ומהם אשר יעשו רושם בנפש בלבד כאמונות.

והנה אותם שיעשו רושם בגוף ובנפש, הם אשר יעשו רישומם אל הבנים המשתלשלים מהם, כשנאה והנקמה והאכזריות והזימה והכילות ודומיהן, שהן יעשו רושם בנפש מהצד שהן עבירות, ובגוף לפי שהמידות יפעלו בליחות, כמו שהליחות יעשו תכונה במידות. כי כמו שכאשר יהיה דם הלב רותח, יהיה האדם כעסן, כן מי שיכעס - יעשה דם לבו רותח. הנה אם כן אותן המידות יחייבו המזגים הגופיים, ולזה ימשך עניינם לבנים. וזה רוע אנשי כנען.

אמנם הדברים שעושים רושם בנפש בלבד, והם האמונות, עם היותן כוזבות ורעות, לא יתפשטו בבנים. לכן לבן ובתואל, עם היותם עובדי עבודת כוכבים, לא היה מחוייב שיעבור רישומם לבניהם, ולכן בחר בהם אברהם והרחיק בנות הכנעני.

ובעבור שהיה אברהם עומד בשכונת ענר אשכול וממרא, והם היו בעלי בריתו, עשירים אדני הארץ, וראה שאליעזר אוהב אותם מאוד ונפשו קשורה בנפשם, חשש שמא אליעזר אחרי מותו של אברהם לאהבתו אותם, ומפני מתנות שיתנו לו, יסית וידיח את יצחק בנו להתחתן עימהם, אם לרוב עושרם שיתנו לו, ואם כי בקרבם הוא יושב ויצטרך לעזרתם. לכן השביעו בדרך כלל שלא ייקח אשה לבנו מבנות כנען.

ופרט אליהם עוד באומרו: **אשר אנכי יושב בקרבן**, רומז לענר אשכול וממרא, כמו שאמרו **חז"ל**, כלומר אף על פי שאנכי יושב בקרבן, והוא גדול ממני בעושר וכבוד, איני רוצה בכבודו ומתנתו, ויותר אחפוץ שתלך אל ארצי ואל מולדתי ששם משפחתי, **ולקחת אשה לבני ליצחק**. רוצה לומר אשה מבלי נכסים ומבלי שיתנו לה דבר, כי הנה אף על פי שלא יתנו לה כלל, ותהיה נכריה מארץ אחרת, היא האשה אשר הוכיח ה' לבני להיותה מבני שם ומשפחתי, או לפחות מארצי, שבעבור זה תדמה בטבעה ותכונתה לטבע בני ולתכונתו, וזו היא הצלחת הזיווג, רוצה לומר הסכמת האיש ואשתו בטבעיהם, **והותרה בזה השאלה הה'**. כי לכן נאמר בתחילת הספור וה' ברך את אברהם בכל, להגיד שלא היה חפץ באשה בעלת נכסים, כי עשרו רב לו, אלא באשה רבת השלמות כמו שביארתי.

והנה העבד אמר לו **אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי וגו'**. ולא הייתה כוונתו, כפי מה שאחשוב, לשאול אם ישיב את יצחק לדור בארץ ההיא בעבור האשה, כי כבר היה יודע אליעזר שארץ כנען קדושה וחביבה בעיני אברהם, ושהוא יצא מחרן במצות האלהים, ואיך יחזור להתיישב שמה מבלי מצותו. ויצחק לא היה אפשר שיעזוב את אביו, ויתרחק ממנו בעבור אשתו. גם לא יתכן שיחשוב העבד שלא ימצא שתרצה להינשא ליצחק, להיותו בן אברהם נשיא אלהים ויורש את כל נחלתו.

אבל הייתה טענת העבד, עם היות שתאבה האשה להינשא ליצחק, כי מי האשה שלא תחפוץ להינשא לו, אולי שתרצה שילך שם יצחק ללקחה ולהביאה מבית אביה, ולא תרצה לבוא עם העבד מפני כבודה. ולזה אמר **אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת**, רוצה לומר לבוא עמי מבלי בעלה, משם עד הארץ הזאת. **ההשיב אשיב את בנך**, רוצה לומר התרצה שאחרי שאסכים הנישואין ואקיימם, אבוא אליך ואשוב שמה עם יצחק אל אותה הארץ אשר יצאת משם, כלומר לקחת את אשתו ולשוב אל ביתך, כי זהו העיקר. ולכן אמר בזה לשון **השבה**, לפי שבבחינת אליעזר שישב ללכת שם עם יצחק היה מקום לומר כן.

והותרה השאלה הו' והז'.

והנה אברהם לא קיבל טענתו, ואמר **השמר לך פן תשיב את בני שמה**. רוצה לומר, לא יום אחד ולא חודש ימים איני רוצה שילך בני שמה, ולכן הישמר לך משתשיב עמך את בני שמה. כי היה בעיניו ארץ כנען טובה ואנשים רעים. וארץ חרן רעה, וטבע אנשיה טוב. ואין ספק שהיה ראוי לומר שתשוב עם בני שמה. אלא מפני שההשבה הייתה נופלת בעניין אליעזר, אמר לו כן. ונתן אברהם שתי טענות על שה' יתברך ישגיח ממכון שבתו להישיר לפניו דרכו ולהשלים מבוקשו:

האחת, מאשר לקחהו מבית אביו ומארץ מולדתו, והוא המורה שלא ירצה שישוב שמה לא הוא ולא בנו אפילו שעה אחת. **והשנית**, מאשר דיבר לו פעמים רבות ונשבע לו, רוצה לומר במעמד בין הבתרים, לאמור **'לזרעך אתן את הארץ הזאת'**, עד שמפני זה היה בוחר לשבת תמיד בה. ואיך אם כן יצא בנו יחידו ממנה כאיש אובד חזקתו ומואס אותה, והוא היה עולה תמימה, לא היה יכול לצאת מארצו הקדושה. ומה שאין ראוי לעשות בשנים רבות, אין ראוי לעשות בשעה אחת.

ולשתי הסיבות האלה התפלל הצדיק לאלהיו, שישלח מלאכו לפני אליעזר, ויעזרהו באופן שייקח אשה משם לבנו כאשר עם לבבו. והנה אמר בתפלתו זאת **ה' אלהי השמים**, ולא אמר אלהי הארץ, כמו שאמרו למעלה, לפי שהייתה תפילתו זאת לעניין שליחות המלאך, ומן השמים ישלח מלאכו, לא מן הארץ. לכן מצד שליחות המלאך אמר בלבד **ה' אלהי השמים**.

והותרו בזה השאלות הח' והט'.

ואמנם לטענות אליעזר השיב **אם לא תאבה האשה ללכת אחריך**, כמו שאמרת **ונקית משבועתי זאת**. והשבועה היא מה שאמר לו: **כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך, ולקחת אשה לבני ליצחק**. כי אחרי שילך העבד בשליחותו ויעשה כל השתדלותו, אם האשה לא תאבה ללכת עם אליעזר, הרי הוא נקי מהשבועה, כיון שכבר הלך שמה. רק בין שתאבה או לא תאבה, את בני לא תשב שמה.

והותרה השאלה הי'.

והנה סיפר הכתוב שעשה העבד שבועתו כמו שצוהו אדוניו. וכדי להסיר חשש מלבו, השתדל מיד לעשות שליחותו בחייו, ולא יקווה עד מותו. ולכן לקח לשעתו עשרה גמלים, ומכל טוב אדוניו, תכשיטים וכלים מכלים שונים, ומגדנות טען עליהם, **וילך אל ארם נהרים** הארץ שהיו בה קרובי אברהם. והוצרך עוד לומר **אל עיר נחור**, להגיד שהלך שמה בעבור שהיה נחור דר באותו מקום, כי תמיד היה רצון אברהם להתחתן בזרעו. ושהברך הגמלים מחוץ לעיר סמוך לבאר המים, ושהיה זה לעת ערב, שהוא עת צאת השואבות. ואמר זה לפי שהנשים השואבות מים לא ישאבום כאשר השמש זרחה על המים, כי הם אז מתחממים מאוד, גם שיהיה לנשים טורח גדול ללכת עם משא המים בהיות השמש בגבורתו. ולכן ישאבו המים אם בבוקר קודם שהשמש יצא על הארץ, או לעת ערב אחרי שקיעתו. והנה הברך שמה הגמלים, לפי שראה שהגר שפחת אברהם נענתה על באר המים, ואברהם נטע אשל בבאר שבע, ולכן נתעכב אליעזר סמוך לבאר המים לעשות שם בחינתו.

ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם... ותרוץ הנערה ותגד [כד, יב-כז]

טעה ה**רלב"ג** טעות גדול במה שכתב בספרו במלחמות, שהדברים המקריים לא תקיף בהם הידיעה האלהית, ולא תיפול בהם הידיעה לנביא, לפי שאין להם סיבות מוגבלות מסודרות. והנה כתבי הקודש מעידים הרבה על שקרות דעתו. ולכן ראוי שנאמר, שכבר יקרה דבר אחד מקרי בערך האדם אשר יקרה ויזדמן אליו, לפי שלא ידע ממנו ולא מסיבותיו ולא יחכה לו, ושהוא באמת מפועל ההשגחה, עם היות שהאדם לא ידעו אבל יחשוב מקרה הוא. והכתוב מעיד על אמיתת זה, כי הנה העבד התפלל **ה' אלהי אדוני אברהם**, שישגיח בעניינו ויצליח דרכו, ואמנם בערכו להיותו בלתי יודע המשך הדבר וסיבותיו, אמר **הקרה נא לפני היום**. כי לפניו ובערכו היה מקרה, ובערכו יתברך היה השגחה ופועל רצוני מסודר.

וכמוהו בדברי עשו 'כי הקרה ה' אלהיך לפני', כי לפניו היה מקרה, ולהיותו מפועל האל היה השגחה. ומאותו צד תיפול בו הידיעה האלוהית והגדה לנביא טרם היותו. וכבר ביארתי הדרוש הזה במקום אחר.

והנה העבד לא מלאו לבו לזכור את השם המיוחד ולומר **ה' אלהי השמים ואלהי הארץ**, וכמו שאמרו אדוניו, לפי שהרגיש בעצמו שאינו ראוי לזכרו, אבל אמר **אלהי אדוני אברהם**, כי הוא היודע כינויו, והייתה תפילתו שיזמין לו ויזבדהו ביום ההוא זבד טוב, כלומר שלא יצטרך לחפש בפתחי שערים בעיר מי ומי שיש לו בנות להינשא, ומה המה אלה. אלא שהיום ההוא יזמין לו ויקרה לפניו מה שראוי לו, ושיהיה דבר שבו יעשה חסד עם אדניו אברהם, בהיותה אשה יראת ה' היא תתהלל, יעשה חסד בלי ספק עמו.

והנה עשה בחינתו באומרו **הנה אנכי ניצב על עין המים** וגומר. וענין הבחינה הוא שבהיותו ניצב על עין המים, היה נקל אצלו לכפוף קומתו ולשתות לשבעה במעין. והיו אנשים רבים עמו, וכמו שאמרו 'ורגלי האנשים אשר אתו', שיוכלו להשקות את הגמלים. וממנהגם היה להביא עימם כלי להשקותם בו. כי אין ספק שלא יקוו למצוא תמיד נערה שתשקה אותם. ולכן אמר **הנה אנכי ניצב על עין המים**, ואיני צריך למי שישקני מים, **ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים** שמה, ואינני מכיר אחת מהנה, **והיה הנערה אשר אומר אליה**, רוצה לומר שאבחר בה בדרך הזדמן, **הטי נא כדך ואשתה**, והיא לא תשיבני, הנך ניצב על עין המים, שתה משם, ולמה תצטרך לכדי, אבל תאמר **שתה וגם גמליך אשקה**, בהיות לי אנשים וכלים להשקותם, באמת זה מוכיח על רוב זריזותה וחריצותה, וגם כן על טוב שכלה: שחשבה והתבוננה שלא יזו סיבה שאלתי לה זה, אם להיותנו אנשים נכבדים ולא ניסינו ללכת באלה לשתות מי באר ולהשקות את הגמלים, או שיש לנו חולי או סיבה אחרת לשנמנענו ממנו. וגם יורה על נדיבות לבה וטוב תכונתה. כי מי שיהיה נדיב בדבר מועט שיש בידו, יורה על תכונת הנדיבות אשר בו, כמו שיורה לעשיר מתנה רבה שיתן. ולזה אמר **אותה הוכחת לעבדך ליצחק**, רוצה לומר להיותה זריזה וחריפה בעניינה, ולתת לכל דבר חוקו.

ולפי שעדיין לא היה יודע מאיזו משפחה תהיה, ואם היא צנועה וכשרה או אשת מדנים או זונה, לכן אמר עוד **ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני**. רוצה לומר, אחרי שאעשה הבחינה זאת אדבר עמה ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני ואם היא ראויה לבנו אם לא.

גם אמר זה לפי שאברהם כל ימיו היה מכניס אורחים ומאכילים ומשקה אותם, ולכן בהיות כלתו אשת בנו נדיבת רוח כמוהו, יהיה חסד גדול לאברהם שלא תהיה לו מריבה בביתו עם כלתו בעבור האורחים שיבואו שמה.

ורש"י פירש, **ובה אדע** שהוא תפילה. שיתחברו בה עם זה שאר התנאים שחפץ אברהם בהם, שהם היותם ממשפחתו צנועה יראת ה', היא תתהלל.

והותרו בזה השאלות הי"א והי"ב והי"ג.

וספר הכתוב שהיה מהשגחת ה' יתברך, שטרם כילה העבד לדבר הבחינה הזאת, והנה רבקה יוצאת. כי לא יצאו נשים אחרות שתשבשב בהם הבחינה. והנה אמר הכתוב **אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם**. בעבור שהיו בניו לנחור מפילגשו ושמה ראומה, לכן יחס בתואל למלכה. אבל העבד אמר **ותאמר בת בתואל בן נחור**, כי תיקן הדיבור בדרך מוסר, ואמר גם כן **אשר ילדה לו מלכה**, להגיד שהיא בת הגבירה.

והותרה בזה השאלה הי"ד.

וסיפר הכתוב שהייתה רבקה טובת מראה מאוד, בתולה ואיש לא ידעה, ושלא נתעכבה בבואה אל העין בדברי שחוק ובטלה עם שאר הנשים, כמשפט הבנות היוצאות לשאוב. אבל בהגיעה לעין מיד ירדה **ותמלא כדה ותעל**, ולפי שלא התמהמהה כלל, הוצרך העבד לרוץ לקראתה. ומאשר אמר **לקראתה** ולא אחריה, יראה שהעבד היה יושב בין העיר והעין, והיא יצאה מהעין ללכת אל העיר, והוא רץ לקראתה **ויאמר הגמייני נא מעט מים מכדך**. ועם היות שהיה לה לומר ולמה לא הלכת אל העין לשתות, או לשאול אותה ממני שמה ולא אצטרך לבא עד כאן ולשוב לעין, לא דברה לו מזה כלל. אבל אמרה בכבוד גדול **שתה אדוני**. ולא נתנה את כדה בידו לשישתה, אבל **ותורד כדה על ידה**, שהוא טורח יותר גדול, **ותשקהו**. וכאשר כילתה להשקותו, אמרה מעצמה כי **לגמליך אשאב**. ובעבור שהגמלים שותים מים הרבה, אמרה **עד אם כילו לשתות**, כי לא חששה לא על העמל ולא אל העיכוב.

והתבונן שהעבד אמר **וגם לגמליך אשקה**, והיא בדעתה וחכמתה לא אמרה כן, אלא **גם לגמליך אשאב**. רוצה לומר איני יודעת אם ישתו אם לא, אבל אני אשאב להם מים, ישתו אם ירצו. וכן עשתה, שבמרוצה ובמהירות גדולה שבה לבאר ותשאב לכל גמליו. ואליעזר היה משתאה לה, מחריש לדעת וגומר, רוצה לומר שהיה נבהל מחריצותה ודעתה ונדיבותה, והיה מחריש שלא אמר לה כלום, **לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא**. ויהיה זה אם תשאב לכל הגמלים כאשר הייתה הבחינה. וגם היא אמרה.

וכאשר כילתה להשקותם, לקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה. ולפי דעת רש"י נתנם לה קודם ששאלה **בת מי את**, והיה זה לפי שרצה העבד לתת לה שכר עבודתה. וכאשר ידע שכפי משפחתה ומעשיה אינה הגונה ליצחק, תיקח לה המתנות האלה בעבור מה שהטיבה לעשות. אבל כפי **הראב"ע**, והוא היותר נכון, ראשונה שאל **בת מי את**, ואח"כ נתנה לה. ולכן לא אמר הכתוב **ויתן לה**, אלא **ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה**, רוצה לומר הראויים להיות על ידיה, ושאלה **בת מי את**, כאלו היה שואלה לעניין הלינה.

והיא השיבתו על ראשון ראשון: **בת בתואל אנכי**, כמו שביארתי. ועל אחרון אחרון: **גם תבן גם מספא רב עמנו גם מקום ללון**. רוצה לומר כמו שנתתי לך המים, אתן לך גם תבן גם מספוא וגם מקום ללון. ואז נתן לה מתנות, כמו שכתב **הרמב"ן**. וכן כתב בספרו המעשה 'ואשאל אותה בת מי את' ואח"כ 'ואשים הנזם'.

והותרה בזה השאלה הט"ו.

ונתן העבד הודאה לש"י יען הנחהו לבוא בית אחי אדוניו, ולא הלך בבית אחר ולא נכשל בדבריו בלקחו אשה אחרת.

והנה הניחוש הזה שעשה אליעזר אינו מדרכי האמורי, ואינו מכלל לא תנחשו. לפי שכל ניחוש האסור, הוא במה שהשכל אינו מורה עליו, כי מה שיגזור האדם מדרך הסברה אין בו נחש. ואין זה אלא כאומר **אם ימטיר למחר אזרע אדמתי**.

והנה אליעזר היה יודע שכל מעשי יצחק היו מושגחים, ובפרט האשה אשר תיפול בגורלו. ולכן אמר וגזר שהאשה אשר תהיה יותר שלימת המידות היא הראויה ליצחק. ובמה יודע זה, אם לא שתהיה נערה בלתי רבת השנים, ושתצא לשאוב מים שהוא דבר זר וקשה, לתת עמל וטורח כזה לנערה קטנה, ושעם כל זה יגבר עליה שלמות המידות כל כך, עד שלא תחוש לעמלה, ויקל בעיניה להיטיב לאיש לא ידעה. זה באמת מורה תכלית שלימות מידותיה שהיא ראויה לנוח על גורל הצדיקים. כל שכן שלא עשה מעשהו העבד נסמך על אותה בחינה בלבד, אלא לקח הבחינה ההיא לסימן, ואח"כ חקר ודרש בעניינה בת מי היא ומה מעשיה. והיה אם כן עניינו משפט ישר כפי הסברה לא ניחוש.

ולכן התירו **חז"ל** ניחוש אשר כזה, באומרם כל ניחוש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש. כי הנה זכרו שני הצדיקים האלו, לא להיותם מנחשים גמורים, אלא שלקחו הם סימן למעשיהם, ונהגו כפי הסברא הישרה כאליעזר. וכן העניין ביהונתן שבקש לעשות גבורה עצומה להכות עם נערו עם רב, וגם לעבור מקום צר, כמו שהעיד הכתוב שהיה עולה על ידיו ועל רגליו וכשרצה לעשות הגבורה הגדולה ההיא, בקש לדעת אם הם אמיצי לב או פחדנים. כי אם היה אמיץ לבם בגיבורים, לא נסה עצמו. ואם ימצא שיפחדו, רוצה לומר שידע שהם בטבעם פחדנים, וכאשר ישמעו תרועה ינוסו, חשב שיפלו זה בזה כמו שהיה, ועשה והצליח. וזה באמת לא היה בכלל נחוש לו, כי אם במשפט שכלי, ומנהגו של עולם היה.

ובמה שאמרו **כל ניחוש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש**, הכוונה בזה שכל נחש מהניחושים שלא ייסמך עליו האדם, כמו שהיו אלו סמוכים בדבר - מותר, ואינו נחוש - אסור. ורב כשהיה בודק עצמו במברא, לא היה תולה מעשיו באותה בדיקה. ואולם מה שאמרו ר' יוחנן בדיק בינוקא, שנראה שהיה סומך מעשיו עליו, אין זה מצד הניחוש, אבל הוא צד נבואה: בפרק קמא דבתרא, מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מהנביאים וניתנה לנערים ולשוטים. וכמו שביאר **הר"ן** העניין הזה בדרשותיו. ולזה הסכים הרמב"ם בספר המדע הלכות עבודת אלילים פי"א, כשיובן על אמיתתו. ולא צדק הראב"ד במה שהשיג עליו. ואמנם לא אזכרנו פה ליראת האריכות. **ועם זה הותרה השאלה הי"ח שהעירותי.**

ותרץ הנערה ותגד... ויען לבן ובתואל [כד, כח-מט]

זכר שרבקה רצה והגידה לבית אמה, כמו שהבנות תדברנה לאמותיהן יותר מאביהן. ובאמרה **כדברים האלה**, אחשוב שהגידה כל מה שקרה לה עם אליעזר, וגם כן מה ששמעה שאליעזר שהיה מתפלל **'אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני'** שמזה ידעה שהיה מבית אברהם - אם בנו ואם משרתו. ולכן לבן אחיה רץ לקראת האיש אל העין.

וסיפר הכתוב הסיבות אשר הניעוהו לרוץ אליו, שהם שתיים:

אחת חמדת המתנות שראה לאחותו;

והשנית **בשמעו את דברי רבקה אחותו לאמור כה דבר אלי האיש**, שהדברים היו מה

שאמר **אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני**, שהבין לבן מזה שהיה האיש הזה מבית

אברהם כמו שאמרת, אם בנו ואם משרתו. ולכן בא אליו במרוצה, ואמר **בא ברוך ה'**

למה תעמוד בחוץ והדברים האלה מוכיחים שהיה כבר יודע שהוא היה איש מבית אברהם, ולכן הוכיחו למה תעמוד בחוץ, כלומר ראוי היה שתלך אל ביתנו מפני הקורבה.

וכן היה שבא **האיש הביתה**, רומז לאליעזר. ואומרו **ויפתח הגמלים**, רומז ללבן, כי הוא אשר נתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחוץ רגלי האנשים, כי רחוק שיהיה אליעזר נותן לרחוץ רגליהם. הפסוק, אם כן, הוא חלוק: **ויבוא האיש הביתה**, הוא אליעזר. **ויפתח הגמלים**, הוא לבן. וכמוהו 'ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור' שהממשיכים והמעלים היו אחיו לא המדיינים שזכר, וכמו שכתב **הרמב"ן**.

והנה העבד, כאשר שמו לפניו לאכול, לא רצה לאכול ממה שלהם, עד שהסכים הנישואין. כדי שאם לא יסכימו בדבר, יצא מביתם פתאום, ולא יאכל לחם רשע. והוא אמרו **לא אוכל עד אם דברתי דברי**, וגדול הבית השיבו **דבר**. והתבונן בדברי אליעזר וסיפורו, וממנו תדע למה נכתב הסיפור כפול בתורה, שהנה היה זה להראות חכמת אליעזר וטוב דעתו בדברים אשר שינה מדברים אשר קרו ממה שספר להם.

והוא אמרם במדרש: "יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים", שהרי כמה גופי תורה ניתנו ברמיזה, ואלו פרשת אליעזר כפולה ומכופלת. שרצו בזה, שנכפלה אותה פרשה, להראות העמים והשרים יופי שיחתו של אליעזר עבד אברהם, אם במה ששינה בדבר אדוניו והסתיר קצתם כפי הצורך, ואם בחילוף הדברים שקרו בינו לבינה, שהכל עשה יפה בעיתו בחכמה ובדעת, ולא היה אפשר לדעתו אלא בהכפל אלו הפרשיות.

והייתה התחלת דבריו **עבד אברהם אנכי**, כלומר אל תחשבו שאני בנו או קרובו מבני לוט, כי אני איני אלא עבדו. וממני תראו כמה גדולה היא שיש לו עבד אשר כמוני, והוא אמרו **וה' ברך את אדוני וגו'**. וכדי ליקר מאוד ולהגדיל עניין יצחק, אמר **ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה**. והודיע גם כן שנתן לו כל אשר לו, להיותו רך ויחיד לפני אמו ולפני אביו, ובזה תיודע מעלת יצחק מפאת אביו ומפאת נכסיו, ושלכן ראוי שכל אשה תתרצה להינשא לו.

ואם תאמרו למה לא נשא אשה עד עתה באשר הוא שם, דעו כי אדני השביעני **לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני**. שאם הוא היה רוצה, בתופים ובמחולות היו נותנים לו האשה היותר נבחרת שבארץ. אבל הוא השביעני **אל בית אבי תלך ואל משפחתי**.

זזהו השינוי הראשון שעשה אליעזר שבמקום שאמר לו אברהם **אל ארצי ואל מולדתי תלך**, שינה העבד ואמר אל בית אבי תלך ואל משפחתי, כדי שיחשבו שהיה אברהם חפץ מאוד בקרבתם.

וכן עשה שינוי שני, שבמקום שאמר לו אברהם **ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וגו' ואשר נשבע לי וגו'**. הוא לא זכר דבר מזה, פן יהיה להם לחרפה שלקחו השם מארצם להיותה רעה בעיני אדוניו. וגם שלא היה ראוי לגלות להם יעוד ירושת הארץ. אבל אמר להם בלבד **ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו וגו'**.

גם עשה שינוי שלישי, והוא שלא זכר מה שאמר לו אברהם **רק את בני לא תשב שמה**, פן יירע בעיניהם האיבה שהייתה לו עם הארץ אשר גר בה. ולכן אמר בלבד **והיית נקי מאלתי**.

ואחר שספר להם מצות אדניו ודבריו, סיפר להם עוד מה שקרהו עם רבקה. ובדברי בחינתה שינה גם כן דברים. כי במקום שאמר שמה אחר **אותה הוכחת ובה אדע כי עשית חסד עם אדני**, לא אמר העבד דבר מזה, אלא בלבד **היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוני**. כי מפני כבודו של אברהם לא רצה שיהיה עניין אשת בנו חסד אליו.

וגם עשה שינוי חמישי, שבמקום שאמרה רבקה **גם לגמליך אשאב** לפי שלא הייתה יודעת אם ישתו אם לא כמו שפירשתי, אמר **וגם לגמליך אשקה** לפי שבפועל שתו.

וכן עשה שינוי ששי, שבמקום שרבקה אמרה כששאלה בת מי את - **בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור** אמר אליעזר בשמה מפני הכבוד **בת בתואל בן נחור**.

וכן עשה שינוי שביעי שעם היה שרבקה אמרה **גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון**, לא זכר אליעזר דבר מזה, פן יאמרו שהייתה דברנית מספרת מה שבבית.

ואם היה שנתן הנזם והצמידים ראשונה ואח"כ שאלה בת מי את, כדעת **רש"י**, היה זה שינוי שמיני שהחליף הסודר באומרו **ואשאל אותה ואומר בת מי את**, ואח"כ **ואשים הנזם וגו'**.

גם עשה שינוי תשיעי, שבמקום שהייתה תפילתו בעת הבחינה והניסיון **ברוך ה' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני וגו'** לא זכר מזה בסיפורו, כי חשש שלא יחשבו שהיה כבוד אברהם תלוי באשת בנו כמו שביארתי.

ועוד עשה שינוי עשירי, שבמקום שבתפלתו אמר **אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדני**, אמר בסיפורו **אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו**. כי לא רוצה לומר לו שהיה החסד והאמת להתאכסן בביתם, אלא לקחת משם האשה. ואם לא ירצו - יצא משם ולא יאכל פת לחם משלהם.

הנה מפני עשרת שנויים האלה שעשה אליעזר בסיפורו נכפל בתורה.

ואמנם אמר **אשר לא עזב חסדו ואמתו** בלשון שלילה, ולא אמר בלשון חיוב **אשר עשה חסד ואמת עם אדני**, לפי שהקב"ה אמר לאברהם: לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, כי לא רצה שיתחבר עם קרוביו ובית אביו, אלא שיתפרד מהם. ועתה בבקשו מהם אשה לבנו היה אפשר שלא יבחר השם בו להיותו כנגד מצוותו, ולכן יעזוב מלעשות עמו חסד ואמת כזה. ולכן הייתה הודאת אליעזר והילולו אל השם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אברהם בפועל הזה. והיה סוף דבריו אל בתואל ולבן, **ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדני הגידו לי**. רוצה לומר חסד של אמת, כי הוא חסד כפי מאוויו וחפצו, והוא אמת בערככם כפי הצריך לכם ולכבודכם. אם הדבר כן אצלכם, **הגידו לי, ואם לא תגידו לי גם כן ואפנה על ימין או על שמאל**.

ורש"י פירש על ימין מבנות ישמעאל, ועל שמאל מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם. ומבראשית **רבה** הוא.

ואני אחשוב כפי הפשט, שאמר על ימין או על שמאל, להגיד שיצא מיד מביתם ויתאכסן בבית אחר מן העיר, ויפנה מפה ומפה לקחת אשה מכל בנות העיר, ויעזוב אותם. כי זה ממה שיעיר לבם עוד לעשותו.

הנה התבארו הפסוקים האלו והותרה בזה השאלה הי"ו.

ויען לבן ובתואל... ויוסף אברהם ויקח אשה [כד, נ-ז]

סיפר הכתוב שלבן ובתואל אביו ענו לאליעזר. וזכר ראשונה לבן, אולי שהיה יותר חכם מאביו, או שהיה הכבוד למדבר באחרונה, כמו שאמרו ז"ל דיני נפשות מתחילין מן הצד. ואמרו **מה' יצא הדבר, לא נוכל דבר אליך רע או טוב**. רוצה לומר אם היה הדבר בבחירתנו, והיה הדבר בידינו, אם רע במיאון או טוב ברצוי. אבל הדבר כפי הנראה מהניסיון שעשית, **מה' יצא**. והוא גזור לפניו, ואינו אם כן בבחירתנו, ולכן לא יאות לנו

להשיבך אלא **שהנה רבקה לפניך קח ולך עמה, ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'.** והדיבור הוא גזרתו בדבר כי הוא יעץ ומי יפר.

והותרה בזה השאלה הי"ז.

והעבד, בשמעו דבריהם והסכמתם, השתחווה לאלוהים שממנו יצא הדבר, ונתן לרבקה כלי כסף וכלי זהב ובגדים. ואמנם לאחיה ולאמה נתן מגדנות. והמפרשים כי הוא נגזר **מפרי מגדים**, והעניין שנתן להם פירות מובחרים שהיה מביא מדמשק ומארץ ישראל.

והנה זכר מכאן אחיה ואמה, ולא זכר אביה, לפי שלכבודו לא נתן לו כלום וגם לא אדם הוא להינחם, ולכן לא היה בכלל אחיה ואמה שאמרו למחרת **תשב הנערה אתנו ימים או עשור**, כי לא יצא זה מבתואל אלא מלבן ומאמו, שבעבור שלא נתן להם מתנות כי אם פרי מגדים, עשו הטענה הזאת כדי להוציא מאליעזר כסף או זהב. **וחז"ל** אמרו שבתואל היה מעכב בנישואין, ובא מלאך והמיתו.

והייתה הטענה **תשב הנערה אתנו ימים או עשור** רוצה לומר שנה אחת או עשרה חדשים כדברי **רש"י**, להתקשט בתכשיטים: ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים, אחר תלך היא מעצמה, כי אנחנו נוליך אותה שמה. ואליעזר השיבם **אל תאחרו אותי**, רוצה לומר הנה אני לא אלך מכאן אלא עמה. ואם תאמרו שאתעכב פה עד אותו זמן, הנה יהיה איחור גדול, ובמה יודע איפה כי ה' הצליח דרכי עם העיכוב ההוא, גם שאדוני יצטרך ממני, ועל כן שלחוני ואלכה לאדוני.

והם אמרו **נקרא לנערה ונשאלה את פיה**. לדעתי לא שאלו ממנה אם הייתה רוצה להינשא עם בן אברהם, אבל העירו ספק בלבה באומרם **התלכי עם האיש הזה**. כלומר, האם תרצי ללכת עמו בלבד, מבלתי אחיך ואמך, או תרצי שאחר ימים נוליך אותך לכבוד ולתפארת. כי חשבו שבזה תחפוץ יותר ללכת בחברתם, לא עם אליעזר לבדו, בזולת כל קרוביה.

והיא השיבה **אלך**, רוצה לומר עמו בלבד אלך, ולא אצטרך לחברה אחרת. ואז **וישלחו את רבקה**. ולא רצה אחד מהם ללכת עמה ללוותה, בעבור תשובתה, אלא מניקתה שהלכה עמה כפי מנהגם.

והותרה השאלה הי"ח.

אמנם נתנו לה ברכה מעליא, שאמרו לה **אחותנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שונאיו**. כי הנה ברכוה בשני דברים:

האחד בריבוי הזרע, **את היי לאלפי רבבה**.

והשני בכבודו ומעלתו, וזהו **ויירש זרעך את שער שונאיו**.

ונראים הדברים שהם דברי אל חי ששם אותם בפיהם, כי בזה הלשון עצמו נאמר לאברהם בשעת העקדה: **ויירש זרעך את שער שונאיו**. וסיפר הכתוב מזריזות רבקה וחריצותה שהיא מעצמה קדמה וקראה את נערותיה, ותרכבנה על הגמלים שהביא אליעזר ותלכנה אחריו.

האמנם העבד לא נסב את רבקה מאצלו, והוא אמרו **ויקח העבד את רבקה וילך**.

ויזכור הכתוב שיצחק בא מבא באר לחי רואי. היינו חושבים שהיה דר שמה, אכן מאשר אמר **ויצחק בא מבא**, מורה שהוא הולך שמה לראות את שלום הצאן או לצורך אחר, וחזר לבוא משם. והוא אמרו **ויצחק בא מבא באר לחי רואי**, שבא ושב מההליכה שהלך שמה לצורך שעה, כי הוא **יושב בארץ הנגב**, וחזר לעירו. וידמה שהיה שם האשל אשר היה בבאר שבע, ושהיה שם בית תפלה לאברהם, ויצחק הלך שם. **וחז"ל** אמרו שהלך שם להביא את הגר להשיאה לאברהם, וזהו לדעת מי שאמר קטורה זו הגר, ואין פשט הכתוב כן כמו שאבאר.

והנה בבוא יצחק יצא לשוח בשדה לפנות ערב, וכבר ארז"ל, והוא האמת, שלשוח הוא לשון תפילה.

וראוי לבאר למה היה יוצא להתפלל לפנות ערב

עד שקבלו **חז"ל**: שאברהם תקן תפלת שחרית, ויצחק תפלת מנחה, ויעקב תפלת ערבית.

והסיבה בזה, שהקדמונים היה טעותם ואמונתם בחשבם שהכוכבים היו אלוהי עולם, אין עוד לבדם, והשמש הוא האלוה הגדול, לפי שפעולותיו בזה העולם השפל הם מפורסמות תכלית הפרסום, ואחריו הירח ושאר הכוכבים. ולכן בחרו האבות הקדושים להתפלל לש"י באותם העתים שיתבאר לאנשים שהשמש הוא מתנועע ונעתק העתק גלוי ומפורסם מאד, וזה כי בעת העריבה והשקיעה והזריחה, יתבאר תכלית הביאור שהשמש הוא מתנועע, כי הוא זורח ביום אחד זולת מקום זריחתו ביום שני, וכן העניין בשקיעה. ולזה הוא מבואר שזריחת השמש ושקיעתו תורה על שהשמש מתנועע, ויתחייב שיהיה לו מניע.

ולכן **אברהם תיקן תפלת השחר**, להודות לאל מניע הגלגל בתנועתו היומית המחייבת זריחת השמש בכל יום.

ויצחק תקן תפלת המנחה בעת שקיעת השמש, לפי שאז יחלש כחו. והוא ממה שיורה שאין השמש הוא האלוה, כי לא יתכן באלוה שיחזק פעם ויחלש פעם, ולכן היה מתפלל לאל המשקיע אותו בהנעתו.

ויעקב בחר להתפלל אחר שקיעת החמה, כמו שאמרו 'ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש', לפי שאז יראו כוכבים רבים, והשמש נסתר, וזה ממה שיורה שאין אחד מהם אלוהות, כי לא יתכן שתשלם הנהגת העולם האחד במספר מאלוהות רבים. כי ההנהגה בדבר אחד במספר יחוייב שתהיה מסודרת מאלוה אחד במספר. ולזה יתחייב שיהיו הכוכבים עלולים מעילה אחת. וכבר זכר זה **הרלב"ג** בפירושו לתורה בתועלת הי"ג בזה המקום.

וכפי הפשט יתכן לפרש, **ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב**, שהיה הזמן קיץ, ולפנות ערב יתקרה האוויר, ויוצאים בני אדם מבתיהם לשדה לדבר זה עם זה ולראות באיבי הנחל. וכן יצא הוא וחבריו לדבר ולהשתעשע שם, מלשון 'אשיחה ותתעטף רוחי'. ונשא עיניו **וירא והנה גמלים באים**, כי להיות המרחק רב לא הכיר את אליעזר ולא את האשה, אבל בלבד ראה הגמלים והלך לקראתם. ורבקה מאשר ראתה את יצחק שהיה בא לקראתם, וירט הדרך לנגדם בלכתו בשדה לעומתם, ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא להם לשלום, או להכניסם לביתו ללון, ולכן **ותפול מעל הגמל**.

ואין פירושו שהשמיטה עצמה לארץ **כרש"י**, שאם כן הייתה נופלת ממש, לא נוטה מעליו. **ואונקלוס** תרגם ואיתרכינת, כמו שתרגם 'הטי נא כדך' שעשאו מלשון הטיה. **אבל פירוש הכתוב** שהטתה עצמה לצד אחד מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו, להסתיר פניה מנכחו בדרך צנעה.

וכמוהו 'ויראהו נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר שלום'. רק שאין עניינו אלא שהשפיל עצמו במרכבה לשאול לו לשלום. וכן אמר אלישע לגחזי 'כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך'.

או יהיה דעת אונקלוס **מעל הגמל** כמו **על הגמל**, שנפלה על פניה להסתירם. וכבר כתב זה **הרמב"ן**. ולכן שאלה את העבד **מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו**. **והראב"ע** כתב שהפסוק הזה האחרון מוקדם וכבר אמרה, ואין צורך.

וכאשר סיפר העבד ליצחק את כל אשר קרהו, וראה שהסכים השתדלות אליעזר עם טוב ההזדמן, וגם כן עם עוצם ההשגחה מצורף שהכיר בה ממעלותיה, הביאה אל אהל שרה אמו.

וייראה שמעת שמתה לא נטו עוד אוהלה, כי אמרו לא תבוא אשה אחרת באוהל הגבירה. וכאשר באתה רבקה הביאה יצחק לאותו אהל של שרה, מפני צדקתה וכשרון מעשיה, נדמה בעיניו שהיא שרה אמו, ולכן אהבה והתנחם בה והכניסה לאוהלה. ומפני זה הוצרך הכתוב לומר **ויאהבה**.

פרק כה

ויוסף אברהם ויקח אשה... עד סוף הסדר [כה, יח]

ראיתי לחקור על הפרשה הזאת דברים זרים שראיתי בה:

[דרוש ראשון: מדוע נשא אברהם אשה לעת זקנתו]

ה**אחד** הוא שכבר יראה בתחילת הדעת דבר זר מאוד, בהיות אברהם ישיש ושבע ימים, לקח אשה והוליד ממנה ששה בנים. האם נאמר מפני שראה יצחק מצחק את רבקה אשתו כשלקחה, עבר עליו רוח קנאה, ולקח גם הוא אשה כבנו והוליד ממנה? ויצחק לא הוליד מעשרים שנה אחר שלקחה!

הנה זה באמת יהיה לאברהם קדוש ה', פועל מגונה ובלתי מסכים אל שלמותו. ובדין נאמר עליו **ויוסף אברהם**, כי היה זה תוספת ומותר.

וחז"ל אמרו שחזר לקחת את הגר, ושהיא עצמה קטורה, מפני שהייתה מקוטרה במעשיה, וכמו שכתב **רש"י**.

ואחשוב שהביאם לזה להמעיט בזרות הפועל הזה, שלא לקח אשה מחדש, אבל חזר לקחת את הגר שכבר הוליד ממנה את ישמעאל.

אבל מה נעשה, והנה הכתוב אומר בפירוש **ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות** וזה מורה שפילגשים רבות היו: הגר וקטורה. עם היות ש**חז"ל** אמרו פלגשם כתיב, שהייתה פילגש אחת, אין ספק שעזרא הסופר הבין אמיתת הדבר בנקודה.

אבל אחשוב אני בדבר הזה, שה' יתברך העיר את רוח אברהם לעשות כן, לסיבות: **ראשונה** לקיים דברו אשר אמר 'ונתתיך לגוים' כי אב המון גוים נתתיך'. וזה יוכיח שהיו עתידין לצאת ממנו גוים שונים ואומות מתחלפות זו מזו. ולכך הוצרך לקחת את קטורה,

כדי להוליד ממנה את האומות אשר זכר, לקיים היעוד האלהי, אף על פי שהיה זקן, משום שנאמר 'בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך'.

וסיבה שנית להודיע שעם היות שאברהם קודם שנימול, אמר 'הלבן מאה שנה יולד', כי היה דבר זר בחוקו מאוד. הנה אחרי מצות המילה החליף כוח העלה אבר כנשרים, ובזקנתו ושישותו לקח אשה והוליד בנים רבים, להודיע שקווי ה' יחליפו כוח.

ושלישית מפני שישמעאל היה מתנשא לאמור שגם הוא היה בן אברהם, והגר אמו הייתה אשתו כשרה, ולכן יהיה יורש בנכסיו כיצחק. ולכך רצה השם שאחרי מות שרה יקח אשה אחרת קטורה, ויוליד ממנה שישה בנים, כי בזה יסכר פיו של ישמעאל, להיותם כולם בני אברהם כמוהו. ואמם היה יותר ראוי שתחשב לאשת אברהם, אחרי שלקחה אחרי מות שרה, מהגר שהייתה בחייה ושפחתה.

ולכן בראות ישמעאל שנתן אברהם לבני קטורה מתנות, רוצה לומר בתורת מתנה לא בתורת ירושה, וישלחם מעל יצחק בנו, יקבל הוא עצמו את הדין להיותו כאחד מהם.

וסיבה רביעית להודיע כמה מההפרש יש מהזיווג הראשון אל הזיווג השני. כי הנה אברהם בבחרותו לקח אשה ממשפחתו בת אחיו. וכן בזיווג יצחק בנו, להיותו זיווג ראשון, לא לקח אשה מבנות הכנעני, אבל שלח אל משפחתו ואל בית אביו לקחת אשה לבנו. אמנם בזיווג השני, שעשה אברהם לעצמו, לא חשש לדבר מזה, כי הנה לקח אשה ושמה קטורה, ואין ספק שהייתה מבנות הכנעני, או פלשתית או הייתה מצרית, ולא הייתה ממשפחתו ולא מארצו, לפי שלא חשש בזה כי אם בזיווג הראשון שלו ושל יצחק בנו, שעליו כרת הברית, לא בזיווג השני שעשה לעצמו.

וסיבה חמישית, כי הנה רצה אברהם להוליד בנים בזקנתו, כדי להראות את יצחק בנו שאהבת עולם אהבו, ושהאמין בה' שבו יקרא לו זרע לא בבן אחר. כי הנה עם היות שבני הזקונים יאהבם אדם יותר משאר הבנים הראשונים, כל שכן בהיות אמם מתה, הנה לאברהם לא היה בן מבני הזקונים שנתן לו כל אשר לו, אלא ליצחק, להיותו עיקר ביתו ועיקר זרעו ויורש הבטחותיו. **ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי**, באופן שלשעת מותו לא נשאר לנגד עיניו וליורש ביתו כי אם יצחק.

והסיבה השישית, והיא שצריך לאדם שישתדל מאוד שלא תהיה קטטה בין בניו, אבל ישתוו בענייניהם באופן שלא תיפול ביניהם לא קנאה ולא תחרות. ואין ספק שישמעאל הייתה לו שנאה רבה עם יצחק, מפני שבעבורו גורש מביתו. גם להיותו בן שרה אשר גירשה אותו מהסתפח בנחלת אביו.

ומפני זה רצה אברהם להוליד בנים אחרים, כדי שיגרשם מביתו מארצו כאשר גורש ישמעאל, כי בזה תסתלק חמת ישמעאל, ויחשוב שגירושו לא היה מלבד מפאת שרה, אלא שמאת ה' הייתה זאת, שיישאר יצחק עיקר הבית וירש אותה הוא ולא אחר.

ולזה נאמר **ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם.**

ואין ספק אצלי שגם לישמעאל נתן מתנות, כי הוא מכלל בני הפלגשים. ולכן נשאר יצחק וישמעאל אחים ורעים. ונתכבד ישמעאל יותר מבני קטורה, בשווא עם יצחק קברו את אברהם, מה שלא זכו בני קטורה לעשותו. וגם בזה הייתה מיתת אברהם בשיבה טובה, שראה את ישמעאל ויצחק שלמים ומוסכמים באהבה רבה.

והנה סיפר בזה מיתת אברהם, לא מפני שמת בזה הפרק קודם שהוליד יצחק את בניו, כי הנה אחר זה מת. אבל נזכר כאן כדי להשלים סיפורו, ויזכיר אחר כך סיפור יצחק לעצמו.

[דרוש שני: פירוש הביטויים גויעה, מיתה ואסיפה]

והדרוש השני שנחקר בו במקום הזה הוא, שהכתוב זכר במיתת אברהם שלוש לשונות: **ויגוע, וימת, ויאסף אל עמיו.** וכן במיתת יצחק: **ויגוע וימת ויאסף**, וכן ביעקב אמר **ויגוע ויאסף אל עמיו**. והוא עצמו אמר 'הנה אנכי מת בקברי'. וכן באהרן קדוש ה' נאמר **יאסף אהרן אל עמיו**, **וימת אהרן**, 'ויראו כל העדה כי גוע אהרן'. ואמנם במשה אדונינו כתב הכתוב לשון אסיפה ולשון מיתה, שנאמר **למות** בהר אשר אתה עולה שמה **והאסף** אל עמך אבל **גויעה** לא נאמר בו כלל.

וראוי שנדע על מה יורו שלשת הלשונות האלו גויעה ומיתה ואסיפה אל עמיו. כי רחוק הוא שיהיו שלשת הלשונות שמות נרדפים, כי למה לא נסתפק הכתוב באחת או שתיים מהם וזכר שלשתם.

ואם באו כל שלשת הלשונות למעלת וקדושת המת, למה נאמרו שלשתם בישמעאל כמו שנאמרו באברהם. ואולי בעבור זה אמרו **חז"ל** שעשה תשובה.

אבל על כל זה יישאר הספק, איך השווה עניינו לעניין אברהם ויצחק ויעקב הקדושים. ולמה במשה אדונינו, שהיה גדול מכולם, לא נאמרו אלא שנים מהם: מיתה ואסיפה, ולא נאמר בו לשון גייעה.

ואשר אחשבהו בזה הוא, שלהיות האדם מורכב משני חלקים, חלק חומרי וחלק נפשיי שכלי, באו בעניינו שלוש הלשונות האלו, רוצה לומר:

הגייעה כנגד הגוף,

והאסיפה כנגד הנפש

והמיתה כנגד המורכב משניהם.

וביאור זה, שהנה במיתת האדם והפסד הרכבתו יקדם בהכרח הסיבות המחייבות המוות, כאלו תאמר התכת לחותו השורשיי, וכיבוי חומו הטבעי, והשתנות מזג גופו הכללי, באופן שהצורה והנפש תיפרד משם בהכרח. והעניין הזה, שהוא בערך הגוף, נקראת **גייעה**. אמנם **המיתה** היא הפרדת חלקי המורכב, 'וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה'. ומפני זה יבוא תמיד כשיזכור בכתוב מיתה וגייעה, הגייעה ראשונה, והמות אחריה: ויגוע וימת. כי הגייעה היא הכנת הגוף אל ההפסד והסיבות המחייבות אותו בהכרח, והמיתה היא ההפסד עצמו וההפרדה שבאה בסוף.

ולכן נאמרה גייעה בזקנים. ואמרו רז"ל אין גייעה אלא בצדיקים, וכן אמרו כל מי שנאמר בו גייעה מת מחולי מעיים, לפי שהיא תאמר בעצם וראשונה על המיתה הטבעית הבאה באחרית החלד, שהצדיקים זכו אליה. כמו שאמרו (איוב ה' כ"ב) תבוא בכלח אלי קבר. כי לא תבואם מיתה מקרית, ולא כרתיית. ועל החולי החזק כחולי מעיים המביא אל המות.

ואמנם **האסיפה** הוא בערך אל הנפש, שאחרי הגייעה תבוא המיתה, ואחר המיתה הנפש תיאסף אל עמיה. ועניין **אל עמיה**, הוא שתדבק בעולם הרוחני בנפשות אשר כגילה.

ולכן נאמרו שלשת הלשונות האלה **באברהם יצחק ויעקב ואהרן**, לפי שבכולם מפני זיקנתם קדמה **הגייעה**, היא ההכנה אל המות והסיבות המביאות אליה בגופותיהם. **המיתה** שהיא הפרדת הרכבתם, **והאסיפה** אל עמם לעניין נפשם שנאספה ונתדבקה בעולם הרוחני, לשאר הנפשות צדיקי ישראל וחסידיהם.

ואמנם ישמעאל, לפי שמת מיתה טבעית. זקן ושבע, נאמר בו גם כן 'ויגוע וימת'. ואמנם בעניין נפשו נאמר 'ויאסף אל עמיו' כלומר עם נפשות המצרים והאנשים אשר כגילו באמונותיו ומעשיו.

ואמנם במשה רבנו עליו השלום נזכרה בו לשון מיתה, לפי שנפרדו חלקי הרכבתו, ונאמר בו לשון אסיפה, לפי שנאספה נפשו בנפשות האבות הקדושים הגיבורים אשר מעולם אנשי השם, שהם היו עמיו באמת, אבל לא נאמר בו לשון גויעה, לפי שלא נפסד מזגו ולא ניתך גופו, וכמו שהתורה העידה עליו 'לא כהתה עינו ולא נס ליחו', כי לא נתחדשו בו סיבות מחייבות המות, אבל מיתתו הייתה ברצון בוראו. ומזה תדע שבקדושים האלה מפני מעלתם זכרה התורה בהם שלשת הלשונות ההמה ויגוע וימת ויאסף אל עמיו. ואמנם בשאר הדורות הראשונים, זכר בכל אחד מהם וימת, כי לא רצה הכתוב לספר בהם כל החלוקות האלה מהגויעה והאסיפה והמיתה, וכלל הכל באומרו וימת.

וסיפר הכתוב שאחרי מות אברהם ברך אלהים את יצחק בנו להגיד כי הוא ירש את ברכתיו, עם היות שאברהם לא רצה לברך את יצחק לפני מותו כמנהג שאר האבות. ואמנם הסיבה בזה תתבאר בסדר תולדות יצחק אצל הברכות, כי הנה עם היות שלא ברכו אביו, הנה ה' יתברך ברכו והשפיע בו כל ברכות אביו אברהם. ואמר **ויברך אלהים**, ולא זכר השם המיוחד, לפי שבדין שיצחק יתברך במקום אביו לשלמותו, וזכר שישב עם באר לחי רואי.

ובעבור שרצה הכתוב לספר עניני יצחק ותולדותיו, הקדים תולדות ישמעאל, ושהיו שנים עשר נשיאים ולא מלכים. וזכר גם כן בפרשה הזאת תולדות בני קטורה, וכן תולדות ישמעאל בקוצר גדול, כי לא הייתה הכוונה האלהית להרחיב בהם.

והתחיל בתולדות יצחק והסתעפות זרעו כמו שיתבאר.

ובזה נשלם מה שראיתי לבארו מהסדר הזה.